

Kirjallisuutta

arvoisia. Niissä tekijä käsittelee mm. aspektin ja tempuksen suhteita (luku 4), aspektioppositoiden erityyppisiä ilmaissumuotoja (luku 5) ja aspektin ja tunnusmerkkisyyden suhteita (luku 6). Eriytyisen onnistunut on mielestäni katsaus suffiksityyppisen aspektinmerkinnän kehitykseen slaavilaisissa ja balttilaisissa kielissä sekä gruusiassa ja unkarissa (s. 88–94).

Aspektologi Ronald K. S. McCaulay arvosteli kymmenen vuotta sitten Comrien kirjaa näin: »Olisi ymmärrettävää, jos tällainen kirja olisi kirjoitettu ja julkaistu 50-luvulla, mutta on vaikea käsittää, että kumpikaan on voinut tapahtua 70-luvulla» (Language 54: 418). Tällaiseen myrkyllisyyteen olisi kai nyt 90-lukua lähestyttäessä entistä enemmän aihetta, jos — unohtaen teoksen oppikirjaluonteen — arvioisi Aspectia tiukkapiopisen teoreetikon näkökulmasta. Mutta minäpä suosittelen tätä eloisaa kirjaa kaikille, joita eri kielten monenlaiset aspektit kiinnostavat.

MATTI LARJAVAARA

Majavan jäljillä

R. E. NIRVI *Kadonneita turkiseläimiä paikannimissä*. Suomi 135. Vaasa 1986. 77 s.

R. E. Nirvi aloitti tutkijanuransa (1944) väitöskirjalla Sanankieltoja ja niihin liittyviä kielenilmiöitä itämerensuomalaisissa kielissä. Kirja keskittyy riista- ja kotieläinten nimityksiin, erityisesti niiden synonymiaan. Sama teema, eläinten nimitykset ja niiden synonyymiset suhteet, myös päättää Nirvin tutkijanuran. Hänen postuumi kirjansa Kadonneita turkiseläimiä paikannimissä käsittelee majavan nimityksiä mutta sivuaa myös eräitä muita, majavaan jollakin lailla liittyviä turkiseläimiä.

Majava hävisi Etelä-Suomesta 1600-luvulla. Häviämisen aiheutti liiallinen pyynti. Eläintä metsästettiin paitsi arvokkaan turkin myös majavanhajukkeen eli haustan (castoreum) vuoksi. Tätä eläimen sukupuolitehyeihin avautuvista rauhasista erittyvää ainetta kuivattiin savussa ja käytettiin lääkkeenä moniin kipuihin ja sairauksiin.

Vaikka majava hävisikin, se kuitenkin elää reliktinä monissa paikannimissä. *Majaa*-asuun palautuvia nimiä tavataan niin Hämeessä, Kannaksella, Luoteis-Laatokan rannoilla, Savossa kuin Kainuussakin. *Majava*-asuiset nimet ovat taas tyypillisiä Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalle. Nirvi olettaa niiden kulkeutuneen Lounais-Suomesta. Tosin lounaismurteiden alueella ei nykyään juuri esiinny majavaan liittyviä nimiä. Silti niitä on saattanut aiemmin siellä olla. Rinnastuuhan *majava* v:llisyytensä takia sellaisiin sana-asuihin kuin *katava* ja *pihlava*, jotka ovat juuri tyypillisiä lounaismurteisuuksia.

Majavaa tarkoittava muinaisruotsin *biur* liittyy useisiin Suomen ruotsalaisalueiden paikannimiin. Se on käytössä *piuru*-asuisena myös suomalaisen naapuriston paikannimissä. Porvoonjoen lisäjoki Askolassa on *Piuru* eli *Piurunjoki*, Sammatissa on *Piuru*-niminen luonnonniitty, Halikossa *Piuralho*-niminen torppa, Ilmajoella *Piurunkorvenrämmäkkä*-niminen suo jne.

Tunnetuin *Haus*-nimi lienee *Hausjärvi*, samannimisestä järvestä nimensä saanut pitäjä eteläisessä Hämeessä. Järvestä lähtee *Hausjoki* ja joen varrella on *Haus-sillanpelto*. *Haus*-nimiä on muuallakin Hämeessä sekä lisäksi Kannaksella ja Laatokan Karjalassa. Appellatiivina *haus* : *haukset* tuskin on enää pitkään aikaan ollut käytössä näillä seuduilla. Parista kolmesta pohjoisen pitäjästä se sen sijaan on tavoitettu vielä 1930-luvulla.

On arveltu, että *Haus*-nimien *haus* viittaisi majavayhdyskuntaan. Nirvin mukaan nimet voidaan tulkita 'majavanhajuke'-merkityksen pohjaltakin. Tuote

on ollut siinä määrin haluttua, etteivät sen hankkijat ole saantipaikkoja nimelessään tyytyneet pelkästään eläimen nimeen. *Haus*-nimet ovat siis saman nimenantoperiaatteen mukaan annettuja kuin esim. tervan- ja viinanpolttoon viittaavat *Tervajärvi* ja *Viinaoja*.

Yhteistä majava-aiheisille nimille on, että niiden kohde usein on vettä tai veden vartta. Veden varrella on myös Sakkolan *Noisniemi*-nimen kohde. Nimi on kiintoisa määriteosan merkityksen vuoksi. *Noisniemen* rinnalla on käytössä *Sopulinna*. Tämä taas on muodostunut soopeliin viittaavasta venäläisestä nimestä *Sobolino*. Kaikki eivät kuitenkaan ole olleet *nois* 'soopeli' -tulkinnan kannalla. Osa tutkijoista on halunnut yhdistää *nois*-sanana viron sanaan *nugis* 'näätä'. 'Soopeli' ja 'näätä' -tulkintojen välillä ei kuitenkaan välttämättä ole ristiriitaa. *Nugis*-sanana vastineella on nimittäin eräissä sukukielissä molemmat merkitykset.

Nois-nimiä on merkitty Sakkolaa lännempääkin. Esim. Urjalassa on *Noisniemi*, *Noishuha* ja *Noisnenä*. Nirvi lukee *Nois*-nimiin myös Ikaalisten *Nokistenvenan* ja *Nokistensaaren*. Perusteluna on, että **nois* : *nokiin* -taivutuksesta on siirtynyt *-inen* : *-isen* -loppuisten nominien mukaiseen taivutukseen. Samoin on käynyt viron murteissa: *nugis* taipuu paikoitellen *-ne*-loppuisten tavoin.

Hämeessä, Satakunnassa ja Etelä-Pohjanmaalla on lukuisia *Nokia*-nimiä. Nirvi pitää niitä *nois* : *nokiin* -sanana johdoksina. Ne rinnastuvat esim. sellaisiin järvennimiin kuin *Kukkia* ja *Heiniä*, joissa kantasana (*kukka*, *heinä*) ilmaisee sen, mikä nimen tarkoitteelle on tunnusomaista. *Nokia*-appellatiivin merkitys olisi ollut 'nois-eläimen pesimis- ja olinpaikka'. Kansanrunojen tuntemalle *Nokiatar*-nimelle Nirvi teorioi merkityksen 'Nokia-nimisen eläinyhdyskunnan emu eli haltiatar' ja *noentolainen*-sanalle merkityksen 'nois-eläimen asuinpaikan omistaja-vartija'. *Noentolaisen* kantana oleva *noento* olisi tarkoittanut suunnilleen samaa kuin *noki*akin. Merkityksen sa-

mutta voidaan perustella esim. nimiparilla *Tyrväntä*, *Tyrvää* (< *Tyrväjä*), jota nimipari *Noento*, *Nokia* täysin vastaa. On mahdollista, että myös osa *noki*-alkuisista tai *noki*-sanana johdoksen sisältävistä paikannimistä kuuluu *nois*-ryhmään. (Esim. Rautalammin *Nokisenkoski* esiintyy vuonna 1685 *Nokiankoski*-nimisenä.) Kun itse eläin on käynyt harvinaiseksi, *noki* 'sot'-sanana johdotukset ovat äänteellisen läheisyytensä takia syrjäyttäneet *nois* : *nokiin* -sanana johdotuksia.

Kustaa Vilkuna, joka edusti *nois* 'näätä' -tulkintaa, on esittänyt, että kielestämme on ollut kaksi näätää tarkoittavaa sanaa: lounaissaomalais-hämäläinen *nois* ja itäalueiden *näätä*. Kyseessä olisi siis samanlainen sanapari kuin esim. *susi* ja *hukka*, *kettu* ja *repo*, *karhu* ja *kontio* tai *saukko* ja *saarva*. Nirvin mielestä Vilkunan ajatukseen voi yhtyä, jos *näätä* pystytään osoittamaan itäiseksi, slaavilaislähtöiseksi. Tämän hän katsookin olevan mahdollista.

Karjalan kielen *nieda*, *gñieda*, *niedu*, *gñiedu* tarkoittaa rautiasta (hevosta). Sana on nuorehko venäläinen laina: nykyvenäjässä sanana vastineella on merkitys 'tummanruskea hevonen'. Alkuaan venäjän sana lienee kuitenkin merkinnyt ruskeaa yleensä. Juuri tämän varheman merkityksen pohjalta olisi tultu 'nädän' merkitykseen. Turkiskaupassa ja metsästäjien salakielessä näätä olisi nimitetty värin mukaan. Samasta syystä hän esim. *kettu* on viron murteissa saanut nimen *punane* ja *susi* nimen *hall*. Nirvi siis katsoo, että sekä karjalan *nieda* 'rautias (hevonen)' että *neätä* 'näätä' ovat venäläisiä lainoja, tosin eri aikaan lainautuneita mutta samaan originaaliin palautuvia.

Nirvi löytää *nädästä* ja *nokiista* muutakin yllättävää. Hän panee merkille, että monien *näätä*-alkuisten yhdysnimien perusosa tarkoittaa maastonkohoumaa tai metsäistä tasannetta (esim. *Näätäharju*, *-kumpu*, *-mäki*, *-korpi*, *-kangas*, *-suo*). *Nois*-alkuisten yhdysnimien perusosa sen sijaan kytkeytyy useimmiten vesistöihin. Itse asiassa *Nois*-, *Majava*- ja *Piuru*-ni-

met ovat tarkoiteltaan identtisiä. Havainto johtaa Nirvin uuteen päätelmään: *nois* on alkuaan tarkoittanut näätä mutta on metsästäjien kielessä tullut myöhemmin tarkoittamaan myös majavaa. Merkityksenmuutoksen on aiheuttanut majavannahan arvonnousu ja turkisten käyttö veronmaksuvälineenä: kehitys 'näädästä' 'majavaan' olisi tapahtunut näin: 'näätä' > 'näädännahka' > 'arvonmittanahka, veronahka' > 'majavannahka' > 'majava'. 'Näätä'-merkityksen syrjäytymistä on jouduttanut se, että *nois*-sanan vallitseviksi merkityspiirteiksi ovat kehittyneet nahan kauppaan ja verotukseen aikaisemmin kytkeytyneet sivumielleet. Toinen muutosta jouduttava tekijä oli *nois*-sanan johdosten assosioituminen *noki*-sanaan. Musta majava vastasi paremmin nokisuuden mielikuvaa kuin ruskea näätä.

Nirvin tutkimus on kuin salapoliisiromaani. Lukija joutuu kasvotusten ratkaisemattomilta näyttävien ongelmien kanssa. Johtolangat tuntuvat olevan vähissä. Tekijä etsii ne kuitenkin jostakin käsiinsä. Kysymys toisensa jälkeen saa vastauksensa, asioiden yhteydet paljastuvat ja kokonaiskuva alkaa hahmottua.

Nirvi hallitsee suvereenisti tutkimusalansa. Hänen keinojensa moninaisuus on ihailtavaa. Hän operoi johdinten merkityksillä, kun selvitettävänä on esim. *nokia*- tai *nokeus*-johdoksen merkityssisältö. Hän todistaa olettamansa merkityksenmuutokset mahdollisiksi lukuisten paralleelitapausten avulla. Hän osoittaa, ettei nimitysten ja merkitysten vaihtumista voi ymmärtää eikä selittää, ellei niitä tarkastella kokonaisuuden osana, ts. ellei tarkasteltavaa projisoida niin kielellistä kuin kielenulkoistakin taustaansa vasten. Tämä merkitsee sitä, että tutkijan on tunnettava ne olot, joissa muutokset ovat tapahtuneet. Hänen on eläydyttävä keskiaikaisen eränkävijän rooliin, tiedettävä, miten ja missä majavaa on pyydetty, ja pystyttävä arvioimaan, mikä merkitys majavalla on ollut keskiaikaisessa erätaloudessa. Roolivihkona hänellä voi olla vaikkapa Pähki-

näsaaren rauhansopimus tai Olaus Magnuksen historiategos.

Se että Nirvin keinot ovat oikeita, tulee näkyviin, kun hän niiden avulla tämän tästä horjuttaa vällinneitä käsityksiä. Esim.: *Nois*-nimien *nois* ei Suomen alueella ole voinut olla 'soopeli', koska eläimen levikki ei keskiaikana ole ulottunut Pohjolan maihin. Tai: *Nokari*- ja *Nukari* tuskin perustuvat ruotsin sanaan *snuggare* 'norkkija'. Nimet liittyvät useimmiten suuriin, varakkaisiin kantatiloihin. Kohteen luonne vaatii 'norkkijaa' kunniallisempaa selitettä. 'Nois-eläimen pyytjä tai omistaja' saattaisi tulla kyseeseen.

Nirvi käyttää taitavasti hyväksi myös nimien levikkiä. Hän päättelee, että koska *Nokia*-nimiä tunnetaan satakuntalais-hämäläisen alueen ulkopuolelta vain Etelä-Pohjanmaalta, *nois*-sanue on ollut elävä vielä Etelä-Pohjanmaan asuttamisen aikoihin (ennen 1100-lukua). Koska nimitietoja pohjoisemmilta alueilta ei ole, on katsottava, että sanue jäi pois käytöstä ennen pirkkalaisretkien alkamista (ennen 1200-lukua). Jos *nois* toisaalta on kokenut muutoksen 'näätä' > 'majava' ennen sammumistaan, itäisen *näädän* on täytynyt levitä hämäläismurteisiin jo niin varhain kuin 1100-luvulla.

Kadonneiden turkiseläinten nimityksiä koskeva tutkimus päättyy oikeaoppisesti: tekijä laajentaa näkökulmaa, tarkasteltavana ollut ilmiö toimii ikään kuin siltana uuteen, avarampaan maisemaan. Paljastuu, että niin *Haus*-, *Nois*- kuin *Nukari*-nimille on yhteistä hämäläis-karjalainen levikki ja että nimien kulku-suunta on ollut lännestä itään. Hämäläisten majavanpyytäjien mukana *Haus*, *Nois* ja *Nukari* ovat tulleet Kannakselle ja Laatokan Karjalaan, onpa jokin nimi työntynyt vieläkin idemmäs. Nimet kertovat majavanpyynnin tärkeydestä. Toisaalta ne ovat uusi rengas näiden seutujen vanhan, länsilähtöisen asutuksen puolesta puhuvien todisteiden ketjussa.

MATTI VILPPULA

Yleisesitys bylinoista

LAURI HARVILAHTI *Bylinat*. Venäläistä kertomaruoutta. SKS. Helsinki. 181 s.

Venäläinen kansanrunous on suomalaisille lukijoille miltei tuntematonta. Siitä on lyhyt yleiskatsaus K. V. Čistovin teoksessa »Venäläinen perinnekulttuuri» (1976), kun taas A. O. Väisäsen toimitamaan »Muinain-Venäjänsä sankarirunoja» (1946) sisältyy kokoelma vapaasti käännettyjä venäläisiä bylinoita. Lauri Harvilahden *Bylinat*-teos sitä vastoin antaa tarpeellisen kokonaiskatsauksen bylinoiden lajista ja sen keskeisistä ongelmista.

Mikä on bylina? Termi »bylina» tuli käyttöön 1830-luvulla. Oikeastaan se merkitsee todella tapahtuneita tosiseikkoja, mutta aluksi sen tulkittiin virheellisesti tarkoittavan muinainrunoja, ja tässä merkityksessä se jäikin virallisena terminä käyttöön. Kansanomaisesti käytetään sen asemesta yleisesti *starina*- tai *starinka*-sanaa (vanhanaikainen runoelma, sanasta *staryj* 'vanha'). Bylina on määritelty erikoiseksi eepin kansanlaulun lajiksi, joka usein liittyy löyhästi johonkin historialliseen liikkeeseen tai tapahtumaan ja jota koristaa runsas mielikuviutus tai hyperbola (Harkins).

Harvilahden teos antaa yleiskatsauksen bylinoiden keräämisestä, laulajista, tyylistä, tutkimisesta jne. Hän on onnistuneesti keskittänyt katsauksen bylinan laulajista kuuluisaan Rjabininin runolaulajasukuun. Tämä neljä sukupolvea käsittävä sukuhaara alkaa patriarkka Trofim Rjabininista ja jatkuu hänen poikaansa Ivan Trofimovičiin, tämän kasvattipoikaan Ivan Trofimovičiin ja hänen poikaansa Pjotr Rjabinin-Andrejeviin.

Yleiskatsaus bylinan teksteihin perustuu enimmäkseen Trofim Rjabininin ja muidenkin kokoamiin teksteihin. Ne tutustuttavat tarkemmin bylinoiden pääsankareihin Ilja Muromeciin ja Dobrynja Nikitiniin ja myös Aljoša Popovičiin, Djuk Stepanovičiin, Dunajhin, Vol'gaan,

Sadkoon ynnä muihin. Bylinoista esitetään lyhyet tiivistelmät teemoittain ja selityksin. Yksi kuuluisimmista bylinoista, »Ilja Muromec ja Solovej-ryöväri» on otettu mukaan kokonaan venäjäksi ja suomeksi.

Harvilahti tarkastelee varsin yksityiskohtaisesti bylinoiden tyyliä ja rakennetta kuten sanaston erikoisuuksia, metrumia, parallelismia, kertoa, motiiveja, episodeja, poetiikkaa ja valaisee esitystään näyttein. Hän viivähtää myös Parry-Lordin ns. formulatekniikan käsitteilyssä ja kirjoittaa: »Patricia Arant on käyttänyt Lordin formulateoriaa venäläisten bylinoiden tutkimuksessa, materiaalinaan mm. Trofim Rjabininin reperuaari. Teoria näyttää sopivan hyvin venäläiseen aineistoon» (s. 131). Samasta kysymyksestä on kirjoittanut myös William Harkins kokoelmassa *American Contributions to the Fifth International Congress of Slavists, II* (Mouton, 1963, s. 147–65), joka on jäänyt Harvilahdelta mainitsematta. Arantin mukaan bylinan säkeessä on kaksi formulaa, Harkinsin mukaan kolme. Kun Arantin systeemi on peräisin Parry-Lordin jugoslaviaalaisten eepin laulujen analyysistä eikä se vastaa hyvin bylinoiden säerakennetta, Harkinsin 3-segmenttinen formula sopii tarkoitukseen paremmin.

Luku »Bylinoiden tutkimuksesta» on kauttaaltaan korrekti. 1930-luvun puoliväli oli venäläisen kansanrunoutentutkimuksen historiassa vallankumouksellinen ja olisi ansainnut yksityiskohtaisemman käsittelyn. Harvilahti toteaa, että »Skaftymovia on arvosteltu bylinoiden aatesisällön tutkimuksen laiminlyömisestä» (s. 137). Itse asiassa joutuivat Neuvostoliitossa Skaftymovin lisäksi ankan arvostelun kohteeksi muiden muassa Propp ja Žirmunskij, joiden piti julkisesti tunnustaa erehdyksensä ja luvata tehdä parannus. Hallituksen ja puolueen sekaantuminen folkloristien työhön kulminoitui Neuvostoliitossa v. 1936, kun alettiin esittää Demjan Bednyjn oopperaa »Bogatyri» (Bylinan sankarit), jossa kuvattiin bylinan heeroksia

silloisen tavan mukaan negatiivisesti. Oopperan johdosta ei-folkloristit kävivät sanasotaa kaikissa sanomalehdissä, ja se loppui siten, että bylinoiden luojiksi todistettiin virallisesti työväestö ja bylinoiden sankarit venäläisiksi patriooteiksi. Folkloristien tuli nyt työskennellä marksismi-leninisin teoretikkojen ja neuvostoliittolaisten historioitsijoiden määräysten mukaan. Heidän tuli henkensä kaupalla varoa osoittamasta kansanrunoudessa mitään laina-aineksia ja todistaa vain aineistonsa venäläiseksi ja työläisten ja talonpoikien luomaksi. Tuloksena oli sellaisia epäonnistuneita teoksia kuin Proppin »Russkij geroičeskij epos» (Venäläinen sankariepos, 1955).

»Uuden historismin» puoltajien joukosta on Bylinat-kirjassa mainittu joukko tutkijoita, mm. B. A. Rybnikov, mutta ei kaikkein huomattavinta heistä, M. M. Pliseckijä. Pliseckijn teos »Istorizm russkih bylin» (Historisimi venäläisissä bylinoissa, 1962) hyödyntää enimmäkseen maantieteellisiä nimiä, jotka esiintyvät bylinoissa ja osoittavat, että bylinat olivat syntyneet Vanhalla Venäjällä ennen 1300-lukua. Rjabinin sitä vastoin antaa bylinoille mielivaltaisesti historiallisten dokumenttien arvon pyrkien löytämään bylinoiden sankareille ja tapahtumille reaalisen taustan.

Harvilahti luo Bylinat-teoksessa myös lyhyen yleiskatsauksen balladeihin. Voisi kysyä, olisiko ollut sopivampaa esitellä balladien asemesta bylinoiden jatkajia, ns. uusia lauluja (*noviny*), jotka syntyivät vanhojen eppisten laulujen (*stariny*) esikuvan mukaan Stalinin aikana. Tai sitten myös »historiallisia lauluja» (*istoričeskie pesni*), bylinoiden sukulaislajia, jota viljeltiin 1500-luvulta alkaen.

Harvilahden teos päättyy lukuun »Lyhyt katsaus runoepiikkamme venäläisiin lainoihin», jossa hän antaa hyvän yleiskatsauksen suomalaisen kansanrunouden mahdollisista venäläisistä ja ukrainalaisista lainoista, joita ovat tutkineet mm. Kaarle Krohn, V. J. Mansikka ja Martti Haavio.

Teos on toimitettu huolellisesti. Painovirheistä pistää silmään yksi toistuva, nimittäin W. Steiniz pro Steinitz.

Harvilahden yleisesitys venäläisistä bylinoista on asiantunteva ja hyvä. Se nojautuu pääasiassa neuvostotutkijoiden töihin, kun taas länsimaisten folkloristien tutkimuksia on otettu vähemmän huomioon. Teos soveltuu erinomaisesti opiskelijoiden kurssikirjaksi. On ilahduttavaa, että Suomi on saanut Lauri Harvilahdessa V. J. Mansikan jälkeen venäläisen folkloren lupaavan asiantuntijan.

FELIX J. OINAS